Asiantuntijakuuleminen 5.3.2023, kirjallinen lausunto

Asia: HE 8/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamista koskevaksi lainsäädännöksi

Kiitän mahdollisuudesta osallistua asiantuntijakuulemiseen. Keskityn lausunnossani aikuiskoulutustukeen. Asiaa selvitettäessä on talousnäkökulmien lisäksi tukeuduttava kasvatustieteelliseen tietoon aikuisten koulutuksesta sekä työurista. Johtopäätöksenäni esitän lopuksi, että tuen lakkauttaminen on lyhytnäköinen toimenpide, joka vaikeuttaa jatkuvaa oppimista, heikentää työvoiman osaamista, pahentaa työvoimapulaa tietyillä aloilla ja voi pitkällä aikavälillä aiheuttaa arvaamattomia kustannuksia. Esitän tuen kehittämistä, mahdollista kohdentamista ja asian tarkempaa selvittämistä yhteistyössä jatkuvaa oppimista ja tulevaisuuden osaamistarpeita kartoittavien tahojen kanssa.

Työelämän muutokset aiheuttavat kouluttautumistarpeita aikuisena

Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen on ristiriidassa hallitusohjelmaan kirjatun jatkuvan oppimisen tavoitteen sekä jo pidempään yhteiskunnassamme tärkeänä pidetyn elinikäisen oppimisen ideaalin kanssa. Kriisien, kuten sotien, pandemioiden ja ilmastonmuutoksen keskellä toimiminen vaatii uudenlaisia ratkaisuja, joihin avain on koulutus. Kriisit tekevät myös työelämästä vaikeasti ennakoitavaa. Aikaisemmin työura nähtiin suoraviivaisena polkuna, jolla työntekijät rationaalisesti tavoittelivat yhä parempaa asemaa ja palkkaa. Nykyään työura nähdään pikemminkin monimutkaisena kehkeytymisenä kuin yksilön suoraviivaisina valintoina (Järvensivu & Pulkki 2019; Pryor & Bright 2014).

Aikuisten kouluttautumismahdollisuuksien heikentäminen osuu myös nuoriin

Ajankohtainen käsitys työurista vaikuttaa myös aikuiskoulutustukeen. Kun ihminen ei voi etukäteen tietää ja suunnitella työuraansa, uudelleenkouluttautuminen tulee usein tarpeeseen. Tällöin on tärkeää, että erilaisia kouluttautumismahdollisuuksia ja rahoitusta niihin on tarjolla myös aikuisena. Tämä myös vähentää nuorten kokemia paineita siitä, että ammatinvalinnan pitää osua heti oikeaan. Koulutuspoliittisia dokumentteja tutkittaessa on havaittu 2000-luvun alusta lähtien trendi, jossa aikuisten asema ja legitimiteetti tutkinto-opiskelijoina on kyseenalaistettu aiempaa vahvemmin (Haltia 2012). Aikuisten opiskelumahdollisuudet eivät kuitenkaan koske vain aikuisopiskelijoiden oikeuksia, vaan ne nostavat esiin, miten määräväviä ylipäätään ovat elämässä kerran tehdyt valinnat (Haltia ym. 2019). Työntekijöiden kokemat vaateet omasta työllistettävyydestä, sinnikkyydestä ja yrittäjämäisyydestä ovat koventuneet (Korhonen ym. 2022). Aikuiskoulutustuen, kuin myös vuorotteluvapaan, lakkauttaminen koventaisi asenteita entisestään.

Uramuutokset eivät noudata suoraviivaisia laskelmia

Sitä, kuinka paljon aikuisten kouluttautumista ja työuria voidaan lainsäädännöllä ja poliittisilla pyrkimyksillä ohjailla, on hallituksen esityksessä liioiteltu. Nykypäivää on, että työntekijöillä on elämänsä aikana useampia työtehtäviä ja ammatteja tai itse ammatti ja työnkuva muuttuvat työuran aikana (Chudzikowski 2012). Uramuutoksia on monenlaisia: työntekijä voi siirtyä ammatista, toimipaikasta tai tehtävästä toiseen pysyen saman työnantajan

palveluksessa, tai hän voi vaihtaa työnantajaa, toimialaa tai ammattia (Pyöriä 2020). Työelämä on osa työntekijän muuta elämää, terveystilannetta, ihmissuhteita, asumisjärjestelyjä, kiinnostuksen kohteita, arvoja ja elämänvaiheita. Hyvin monet seikat vaikuttavat siihen, päätyykö työntekijä kouluttautumaan uudelle alalle ja millaisiin työtehtäviin hän sen jälkeen päätyy. Myös motiivit uramuutoksiin vaihtelevat, ja sisäiset ja ulkoiset syyt kietoutuvat usein toisiinsa (Heikkilä 2019). Tutkimuksissa on löydetty niin ”kokeilijoita”, ”alanvaihtajia”, ”etsijöitä” kuin ”etenijöitä” (Alifrosti ym. 2022).

Tutkimus on osoittanut, että sattuma ohjailee työuria yllättävän paljon (Järvensivu & Pulkki 2019). Työuran logiikkaan sisältyy usein myös uratoiveita- ja suunnitelmia, jotka eivät välttämättä edes realisoidu (Alifrosti ym. 2022). Vapaaehtoinen alanvaihto on yksilölle usein hyvin tarpeelliseksi koettu, mutta myös haastava prosessi johtuen ammatillisen identiteetin muuttumisesta (Heikkilä 2019). Siksi tukimuotoja uudistettaessa ja erityisesti lakkautettaessa on otettava huomioon sen merkitys, että ihminen itse kokee työnsä mielekkäänä. Aikuisten opiskelumahdollisuudet luovat uskoa siihen, että yhteiskunnassa pystyy vaikuttamaan omaan asemaan ja oman elämän suuntaan koko elämän ajan (Haltia ym. 2019).

Kestävä tapa rakentaa tervettä työelämää myös tulevaisuudessa on taloudellisesti mahdollistaa vapaaehtoinen kouluttautuminen. Suomalaiseen hyvinvointivaltiomalliin on perinteisesti kuulunut mahdollisuus kouluttautumiseen missä tahansa elämänvaiheessa. Tutkimusten mukaan aikuisopiskelija kohtaa jo tällä hetkellä monenlaisia haasteita liittyen koulutukseen pääsyyn, perheellisyyteen ja ylipäätään opiskelija-statukseen (Haltia ym. 2019; Nori & Vanttaja 2018). Lisäksi aikuiskoulutukseen osallistuminen ei aina ole mieluista itsensä kehittämistä, vaan koulutuspakko ja koulutusinflaatio ohjaavat pyrkimyksiä (Isopahkala-Bouret 2019). Siksi aikuiskoulutustukea käyttävien, vapaaehtoisesti kouluttautuvien ihmisten pyrkimykset ovat erityisen arvokkaita. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen opetus- ja kulttuuriministeriön nimeämänä sivistyksen teemavuonna 2024 on väärä signaali heille, jotka haluavat päivittää osaamistaan.

Vaikutukset tyypillisiin aikuiskoulutustuen käyttäjiin

Hallituksen esityksen tarkastelusta piirtyy kuva tyypillisestä aikuiskoulutustuen käyttäjästä: Hän on perheellinen nainen, joka opiskelee kasvatus- tai terveys- ja hyvinvointialaa. Hänellä on jo jonkin verran koulutusta, mutta palkka on suomalaisten mediaanipalkkaa pienempi. Tutkimusten mukaan työllistettävyyden vaateet kohdistuvat jo nyt erityisesti nuoriin naisiin (mm. Korhonen ym. 2022). Perheellisen, pienituloisen ihmisen on vaikeaa, ellei peräti mahdotonta, taloudellisesti irrottautua kokopäiväiseen lähiopiskeluun, mitä moni tutkinto edellyttää. On myös otettava huomioon, että aikuiskoulutustuella pystytään usein rahoittamaan vain osa opiskelusta. Toisin kuin hallituksen esityksessä väitetään, tästä ei voida tehdä johtopäätöstä, että silloin koko tutkinnon suoritusaikakin pystyttäisiin rahoittamaan itse. Päinvastoin, aikuiskoulutustuki usein mahdollistaa sellaisen opintojen vaiheen, jota on muuten vaikeaa toteuttaa, esimerkiksi lähiopetusta sisältävän jakson tai palkattoman harjoittelun. Näin ollen aikuiskoulutustuen lakkauttaminen heikentäisi mahdollisuuksia kouluttautua ja vaihtaa ammattia työuran aikana sosioekonomiseen asemaan ja varallisuuteen katsomatta.

Vaikutukset työvoimapula-aloille ja niiden koulutuspaikkoihin

Kuten hallituksen esityksessä todetaan, sekä kasvatus- että terveys- ja hyvinvointiala, jotka ovat hyvin edustettuina aikuiskoulutuen käytössä, kärsivät työvoimapulasta. Näin ollen aikuiskoulutustuen lakkauttaminen on ristiriidassa

näiden alojen työvoimapulan helpottamisen kanssa. Hallituksen esityksen mukaan tukea käytetään myös paljon näiden alojen sisällä. Tämä on linjassa jatkuvan oppimisen ja oman osaamisen kehittämisen kanssa. On eettisesti arveluttavaa, jos työntekijöitä halutaan pitää matalalla koulutustasolla vastoin heidän omia pyrkimyksiään.

Lisäksi hallituksen esityksessä oletetaan, että aikuiskoulutustuen lakkauttaminen vapauttaisi koulutuspaikkoja nuorille. Esimerkkinä Turun yliopistossa varhaiskasvatuksen opettajan aloituspaikkoja vuoden 2023 yhteishaussa jäi täyttämättä 40. Tällainen, yhteiskunnalle välttämätön ala tarvitsee jokaisen alalle haluavan, iästä riippumatta. Näin ollen olettamus siitä, että aikuiskoulutustuen lakkauttaminen vapauttaisi koulutuspaikkoja nuorille, on väärä.

Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen heikentäisi työhyvinvointia

Aikuisten kouluttautumismahdollisuuksia uudistettaessa tai lakkautettaessa on syytä ottaa huomioon se, miten työelämä on muuttunut luonteeltaan: Se kiinnittyy entistä tiukemmin tekijänsä persoonaan (Koivunen 2016; Ylöstalo ym. 2018). Työtä ei voi enää vain mekaanisesti suorittaa, vaan siihen liitetään henkilökohtaisia toiveita. Hallituksen esityksessä on käytetty työssäjaksamisen indikaattorina sairauspäivärahan käyttöä. Tämä on kuitenkin vain yksi ja hyvin äärimmäinen tapa arvioida työntekijöiden ammatillista hyvinvointia. Hallituksen esityksen laskelma muutenkin perustuu siihen, että muuten tukea käyttävät jatkaisivat työelämässä entiseen tapaansa. On kuitenkin hyvin epätodennäköistä, että työntekijällä, jolla on tutkintotavoitteisia kouluttautumispyrkimyksiä, nämä pyrkimykset evättäessä työn laatu, teho, työssäjaksaminen ja hyvinvointi säilyisivät ennallaan aina työuran päättymiseen saakka. Näin ollen laskelma on turhan suoraviivainen. Sen sijaan, päinvastoin, aikuiskoulutustuki voidaan nähdä kestävästi tehokkaana tapana pidentää työuria, mikä tuo säästöjä.

Myös vuorotteluvapaalla on todennäköisesti samansuuntaisia vaikutuksia työurien pitenemiseen. Lisäksi vuorotteluvapaata käytetään opiskeluun, sillä siihen ei sisälly aikuiskoulutustuen kaltaisia ehtoja. Vuorotteluvapaan lakkauttaminen vähentäisi näin ollen myös aikuisten kouluttautumista ja olisi ristiriidassa koulutustason nostoa koskevien hallitusohjelmakirjausten kanssa.

Aikuiskoulutustuen mahdollinen kohdentaminen

Hallituksen esityksessä esitetään aikuiskoulutustuen huonona puolena se, että tukea ovat käyttäneet vähemmän ne, joiden koulutustaso on matala. Tukea voitaisiin mahdollisesti kohdentaa matalammin koulutettuihin. Se, että tukea ovat käyttäneet jo koulutetut työntekijät, on kuitenkin kasvatustieteellisesti ymmärrettävä mekanismi, joka ei ole yksittäisen tukimuodon syy. Päätös koulutukseen hakeutumisesta, puhumattakaan oppimisesta, on monimutkainen prosessi, johon vaikuttaa ihmisen kotitausta, omien vanhempien koulutustaso, oppimista ja koulutusta koskevat asenteet sekä käsitykset itsestä oppijana.

Esimerkiksi suomalaisten tiedepääomaa tutkivassa FINSCI-hankkeessa (STN) on havaittu eroja siinä, kuinka kyvykkäiksi ihmiset kokevat itsensä suhteessa tutkittuun tietoon (Kaakinen ym. 2023). Kun oppimisessa on paljolti kyse uuden tiedon omaksumisesta, tätä taustaa vasten ei tule yllätyksenä, että aikuiskoulutustukea ovat käyttäneet ne, joilla on jo valmiiksi koulutusta. Jatkuvan oppimisen näkökulmasta tätäkään ei kuitenkaan tule nähdä ongelmana. Kaikenlaiset vapaaehtoiset pyrkimykset kehittyä ja kouluttautua ovat arvokkaita ja parantavat yhteiskunnan osaamis- ja sivistystasoa.

Johtopäätös

Aikuiskoulutustuen lakkauttamisen sijasta tukea tulee kehittää. Sitä voidaan mahdollisesti, lisäselvitysten jälkeen, kohdentaa matalasti koulutettuihin, tukea eniten tarvitseville sekä työvoimapula-aloille. Kehittämistä on tehtävä tukeutuen kasvatustieteelliseen tietoon aikuisten koulutuksesta ja työurista sekä yhteistyössä muiden tahojen kanssa. Samoin vuorotteluvapaan lakkauttamisen vaikutuksia tulee vielä selvittää, erityisesti aikuisten opiskelumahdollisuuksien kannalta.

Lähteet

Alifrosti, B., Andersson, E., Heikkilä M. & Iiskala, T. (2022). Kokeilijoita, alanvaihtajia, etsijöitä ja etenijöitä – Urasiirtymät luokanopettajan työstä muille aloille. Työelämän tutkimus, 20(2), 211–235. http://dx.doi.org/10.37455/tt.103030

Chudzikowski, K. (2012). Career transitions and career success in the 'new' career era. Journal of Vocational Behavior, 81(2), 298–306. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2011.10.005F

Haltia, N. (2012). Vähäistä hyväksilukua ja ketjutettuja tutkintoja: Aikuinen yliopisto-opiskelija 2000-luvun koulutuspoliittisessa diskurssissa. Kasvatus, 43(5), 476–487.

Haltia, N., Isopahkala-Bouret, U. & Jauhiainen, A. (2019). Korkeakoulujen opiskelijavalintauudistus ja aikuisopiskelijan opiskelumahdollisuudet. Aikuiskasvatus, 39(4), 276–289. https://doi.org/10.33336/aik.88081

Heikkilä, M. (2019). Alanvaihto ja ammatillisen identiteetin muutos ruumiillisina tiloina ja tuntemuksina. Aikuiskasvatus, 39(1), 19–33. https://doi.org/10.33336/aik.80228

Isopahkala-Bouret, I. (2019). Aikuiskoulutukseen kohdistuvat odotukset eivät synny tyhjästä. Aikuiskasvatus, 39(4), 260–261. https://doi.org/10.33336/aik.88077

Järvensivu, A. & Pulkki, J. (2019). Työura: yksilön valintoja vai monimutkaista kehkeytymistä? Janus, 27(1), 38–54. https://doi.org/10.30668/janus.64170

Kaakinen, J. K., Havu-Nuutinen, S., Häikiö, T., Julku, H., Koskela, T., Mikkilä-Erdmann, M., Pihlajamäki, M., Pritup, D., Pulkkinen, K., Saarikivi, K., Simola, J. & Wikström, V. (2023). Science capital: Results from a Finnish population survey. EdArXiv. https://doi.org/10.35542/osf.io/qgzfy

Koivunen, T. (2016). Täyttä päivää työttömänä: Työn ja ei-työn rajalla. Aikuiskasvatus, 36(4), 270–278. https://doi.org/10.33336/aik.88512

Korhonen, M., Siivonen, P. & Isopahkala-Bouret. (2022). Sinnikkään työntekijän ihanne ja haavoittuvuus naisten asiantuntijatyössä. Teoksessa E. Laakkonen, T. Sotkasiira, I. Lehto & M. Heikkilä (toim.) Haavoilla – käsite ja kokemus: Aikuiskasvatuksen näkökulmia rikkoviin elämäntilanteisiin. Aikuiskasvatuksen vuosikirja 54., 109–134. https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/83733

Nori, H., & Vanttaja, M. (2018). Pitkä tie yliopistoon: Toisen mahdollisuuden käyttäjät. Aikuiskasvatus, 38(4), 276–290. https://doi.org/10.33336/aik.88373

Pryor, R. & Bright, J. (2014). The chaos theory of careers (CTC): Ten years on and only just begun. Australian Journal of Career Development, 23(1), 4–12. https://doi.org/10.1177/1038416213518506

Pyöriä, P. (2020). Työurien tutkimus: Käsitteelliset, teoreettiset ja empiiriset lähtökohdat. Teoksessa S. Ojala & P. Pyöriä (toim.) Pirstoutuvatko työurat? Teollisuusalat talouden ja teknologian murroksissa. Tampere: Tampere University Press, 95–143.

Ylöstalo, H., Anttila, A.-H., Berg, P. & Härmä, V. (2018). Uuden työn joustavat ruumiit. Työelämän tutkimus, 16(2), 113–125.

Kunnioittavasti

Mirva Heikkilä
erikoistutkija (KT, OTM)
opettajankoulutuslaitos & Oppimisen ja opetuksen tutkimuskeskus CERLI
Turun yliopisto
mirva.heikkila@utu.fi